

XITOIY VA O'ZBEK MATNLARIDA AYOL OBRAZI: LINGVOAKSIOLOGIK YONDASHUV

Tohirova Shahribonu Moxirjon qizi
O'zDJTU, 3-bosqich FXIT-2304 guruhi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada xitoy va o'zbek badiiy matnlarida ayol obrazining ifodalanish xususiyatlari lingvoaksiologik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Xitoy matnlarida ayol sabr-qanoat, itoatkorlik va oilaviy burch nuqtai nazaridan gavdalansa, o'zbek matnlarida u mehr-muruvvat, sabr va ma'naviy kuchning timsoli sifatida namoyon bo'lib leksik birliklar, metafora va qiyoslash uslublari orqali o'rganiladi.

Kalit so'zlar: ayol obrazi, lingvoaksiologiya, xitoy adabiyoti, o'zbek adabiyoti, qadriyatlar tizimi, qiyosiy tilshunoslik, badiiy matn, gender lingvistikasi.

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности репрезентации образа женщины в китайских и узбекских художественных текстах с лингвоаксиологической точки зрения. Установлено, что в китайских текстах образ женщины связан с покорностью и семейным долгом, в узбекских — с добротой, мудростью и духовной красотой.

Ключевые слова: образ женщины, лингвоаксиология, китайская литература, узбекская литература, система ценностей, сравнительное языкознание, художественный текст, гендерная лингвистика.

Abstract. This article examines the representation of the female image in Chinese and Uzbek literary texts from a linguoaxiological perspective. The study compares the value systems attributed to women in the literature of both nations and analyzes the linguistic means used to express these images. The findings indicate that in Chinese texts, the female image is often associated with obedience, patience, and family duty, whereas in Uzbek texts, it is portrayed through kindness, wisdom, resilience, and spiritual beauty.

Keywords: female image, linguoaxiology, Chinese literature, Uzbek literature, value system, comparative linguistics, literary text, gender linguistics.

Kirish. Lingvoaksiologiya — tildagi qadriyatlar tizimini o'rganovchi soha — so'nggi o'n yilliklarda alohida tadqiqot yo'nalishi sifatida shakllandi. Ayol obrazi esa aksariyat xalqlarning adabiy merosida eng ko'p talqin etilgan mavzulardan biri bo'lib, u oila burchagi, jamiyat ustuni va milliy madaniyat tashuvchisi sifatida ko'riladi. Xitoy va o'zbek xalqlari boy tarixiy-madaniy merosga ega qo'shni mintaqalar sifatida ularning adabiyotidagi ayol obrazini qiyosiy o'rganish ikkala xalq o'rtasidagi mushtaraklik va farqlarni aniqlashga yordam beradi. Maqolaning maqsadi — ushbu obrazlarning tildagi ifodasini, ulardagi qadriyatlar tizimini va madaniy-ijtimoiy kontekstini ochib berishdan iborat.

Tahlil va muhokama. Lingvoaksiologik yondashuv mohiyati. Lingvoaksiologiya tilshunoslik va aksiologiya kesishmasida vujudga kelgan intizomlararo sohadir. U so'zlar, metaforalar, frazeologizmlar orqali muayyan madaniyatdagi qadriyatlar va baholarni aniqlashga qaratilgan. G.V. Kolshanskiy, Yu.D. Apresyan kabi olimlar tilni insonning dunyoni anglash va baholash vositasi sifatida tadqiq etganlar. Gender lingvistikasi ham ushbu soha bilan yaqin aloqada rivojlanib, tildagi jins farqlanishini va ijtimoiy gender rollarining tilda ifodalanishini o'rgatadi.

Xitoy matnlarida ayol obrazi. Konfutsiylik falsafasi xitoy jamiyatidagi ijtimoiy munosabatlarni, ayolning oiladagi va jamiyatdagi o'rnini belgilab kelgan: «san qoidat» — ya'ni otasiga, turmush o'rtog'iga va o'g'liga bo'ysunish — asosiy qadriyat sifatida ta'kidlanadi. Klassik «Qizil ko'shkdagi tush» romanida ayol qahramonlari bir tomondan taqdirga bo'ysunuvchi, ikkinchi tomondan ichki kuch va ziyolilik egasi sifatida tasvirlanadi. Ayol va gul metaforasi xitoy she'riyatida an'Anaviy uslub bo'Lib, «xitoy o'rigi» timsoli soflik va matonatni ifodalaydi. Zamonaviy adabiyotda esa Mo Yan, Yu Hua asarlarida ayol «kuchli» va «mustaqil» sifatlarida ham tasvirlanmoqda.

O'zbek matnlarida ayol obrazi. O'zbek folklorida ayol oilaning yuragi va farzand tarbiyachisi sifatida muqaddaslashtirilgan. Navoiyning «Layli va Majnun», «Farhod va Shirin» dostonlarida ayol ma'naviy go'Zallik va vafodorlik timsoli: Shirin — jasoratli va irodali, Layli — cheksiz muhabbat va sadoqat ramzi. Metaforalar — «oy yuzli», «sarv qadli», «shirin so'Zli» — estetik va axloqiy qadriyatlarni uyg'unlashtiradi. Zamonaviy nasrda Said Ahmad, O'tkir Hoshimov asarlarida ayol ijtimoiy hayotda faol ishtirok etuvchi, o'z haq-huquqi uchun kurashuvchi shaxs sifatida ko'rsatiladi.

Qiyosiy lingvoaksiologik tahlili. Ikki madaniyatdagi ayol obrazini qiyosiy o'rganish asosiy umumiylik va farqlarni ko'rsatadi:

Asosiy ko'rsatkich	Xitoy matnlari	O'zbek matnlari
Asosiy qadriyatlar	Sabr, itoat, oilaviy burch, nafosatlilik	Mehr, andisha, sabr, fidoyilik, ma'naviy kuch
Tildagi metaforalar	Gul, oy, ipak, lola, bahor	Oy, sarv, gul, sham, nur
Ijtimoiy roli	Oila markazida, itoatkorlik talab etiladi	Oila va jamiyat birligining asosi
Zamonaviy talqin	Mustaqil, kuchli, ijtimoiy faol	Faol, kurashchan, o'z huquqini biluvchi

Ikkala xalq adabiyotida ayol obrazini tasvirlashda tabiiy metaforalardan — gul, oy, sarv — keng foydalaniladi. Bu universal badiiy tafakkurning belgisidir. Biroq qadriyatlar tizimida farqlar mavjud: xitoy matnlarida konfutsiy ierarxiyasidan kelib chiqqan itoatkorlik va oilaviy burch ustuvor bo'Lsa, o'zbek matnlarida islomiy axloq va turkiy an'Analar uyg'unlashuvidan kelib chiqadigan mehr va ma'naviy kuch birinchi o'ringa chiqadi. Ikki tilda ham ayolga tegishli aksionim so'zlar asosan ijobiy emotsional bo'yoqqa ega ekanligi esa ayol obrazining universal qadriyat sifatida mustahkam o'rin tutishini ko'rsatadi.

Xulosa. Xitoy va o'zbek badiiy matnlarida ayol obrazini lingvoaksiologik tahlil qilish quyidagi xulosalar chiqarish imkonini berdi. Birinchidan, ikkala madaniyatda ham ayol obrazi mehr, go'zallik, sabr, fidoyilik kabi universal qadriyatlar bilan bog'liq holda shakllantirilgan. Ikkinchidan, xitoy matnlarida konfutsiylik ta'limotining ta'siri ostida itoatkorlik va oilaviy majburiyat ustuvor bo'Lsa, o'zbek matnlarida islomiy axloq va turkiy an'Analar qorishmasida mehr, andisha va ma'naviy yuksaklik asosiy qadriyat bo'lgan. Uchinchidan, zamonaviy ikki xalq adabiyotida ayol obrazi yangilanib, an'anaviy rollar bilan cheklanmay, ijtimoiy hayotda faol va mustaqil shaxs sifatida tasvirlanmoqda. Lingvoaksiologik yondashuv ushbu o'zgarishlarni til ma'naviy qatlamlari orqali kuzatish imkonini berdi va ayol obrazining turli madaniy muhitlarda o'ziga xos mazmun kasb etishini ko'rsatdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Apresyan Yu.D. Izbrannye trudy. Leksicheskaya semantika. —Yazyki russkoy kultury, 1995. — 472 b.
2. Kolshanskiy G.V. Obektivnaya kartina mira v poznanii i yazyke. —Nauka, 1990. — 108 b.
3. Navoiy A. Layli va Majnun. —G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'At nashriyoti, 2006. — 264 b.
4. Navoiy A. Farhod va Shirin. —G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'At nashriyoti, 2008. — 320 b.
5. Rahmatullayeva T. O'zbek xalq og'Zaki ijodida ayol obrazi. —Yangi asr avlodi, 2010. — 188 b.
6. Xudoyberdiyeva N. O'zbek ertaklarining aksiologik tahlili. —O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2018. — 215 b.
7. Cao Xueqin. Qizil ko'Shkdagi tush (Hong Lou Meng). —Renmin Wenxue Chubanshe, 2008. — 1180 b.
8. Mo Yan. Qizil jo'xori maydoni. —Yangi asr avlodi, 2015. — 312 b.
9. Shen Jiaxuan. Zhongguo yuyan xuejia. —Beijing University Press, 2003. — 340 b.
10. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. —Cambridge University Press, 2010. — 516 b.
11. O'zbek xalq maqollari. — Toshkent: Fan nashriyoti, 2005. — 256 b.
12. Karimov I.A. Yuksak ma'Naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma'Naviyat, 2008. — 176 b.